tiam peccati, ſed pœnam etiam per ſe conſtituendo. A Rectè facit qui flagellorum ſtridorem & contuſionem, ut voces Hebræa & Græca denotant, ipſemet ſponte ſuſcipit, & in dorſo ſuo ponit, dico de flagellis etiam externis, quas vocamus *diſciplinas*, de quo argumento copiosè doctèque libris tribus Gretſerus noſter noſque alicubi tomo priore. Poſſent huc revocari pondera ferri, & ſaxorum, dorſo, collo, pedibus, ori martyrum ad cruciandum appenſa. Commodè ſatis locus hic totus de religioſis exponi poteſt. His manicæ compedeſque [a Eccl.6.25.] imponuntur, & collo torques *a*, ſed aurei, quia ſpontanei, & ex ſingulari gratiæ divinæ beneficio: *ſubjiciunt humerum, & portant* diſciplinam, *ne acedientur vinculis ejus b*, [b verſ. 26.] ideſt tegulis, & aliis oneribus, nec non ſeverioribus pœnis, vel impoſitis, vel ultro ſuſceptis: impoſitos habent homines ſuper capita ſua, h. e., ſuperiores tùm mediatos, tùm immediatos, tranſeundum illis per ignem & aquam carnalium tentationum; & frigiditatis, ſ. tepiditatis ac corporis: ut ſic domo Dei, in qua degunt, alacriùs offerant holocauſta bonorum externorum corporis, animæ, operum omnium, pro ut B conceptis verbis per labia diſtinctè pronunciatis promiſerunt, idque cum medulla hilaritatis, & incenſo devotionis, nec bobus parcendo, nec hircis, ideſt, magnis, parvis, ſed cuncta abſque exceptione conſecrent Deo. Paullo aliter de iiſdem religioſis Hugo.

Impoſuiſti homines ſuper capita noſtra.) Sic Hieronymus, quamvis Hebræum nomen ſit ſingulare, אנוש *enos*, quod *obſcurum*, & *ignobilem hominem*, indignumque qui commemoretur, ſignificat, ſed oblivione obrui debeat. Collectivè ſumitur nomen ſingulare, ſicut & ראשנו *roſcenu*, cum affixo. Tales Ægyptii & Babylonii idololatræ, quibus Hebræi ſerviebant. *Imponi aliquem ſuper caput alicujus*, [Imponi aliqui ſuper caput alicujus, quid ſit.] vel ut ſonat Hebræum verbum הרכבת *hirchautha*, *equitare*, eſt ei ſuperiorem eſſe, ſibique ſubdere, ac ſubjicere, & in illum inſidere atque inſultare, ut eques jumentum, cui inſidet, fræno regit, & calcari, & virga, ipſæque proprii corporis, vel alterius oneris ſarcina premit, ſic Pſalmo quadrageſimo quarto *c*, quod habemus, *proſperè procede*. [c verſ. 5.] Hebraicè extat, *proſpere aſcende*, vel, *equita*. רכב אלת *tſelach rechau*. Sumtam vult Euthymius metaphoram à vetere conſuetudine, ut qui alios deviciſſent, C captivorum in triumphis colla calcarent. De ea egimus alibi, & omitto petulans Libani ſervuli exemplum in Plauto *d*. Denique hoc eſt *fieri hoſtes in capite e*, *ſubditos in caudam f*. [d in Aſinaria actu 3. ſcen.3. e Thren.1.5. f Deut.28.13. 44.] Poſſunt etiam intelligi ἐργοδιῶκται, *exactores operum*, qui adeo crudeliter urgebant Hebræos in Ægypto, ut dixi, ac fortaſſis etiam in Babylone. Paraphraſtes hoc innuit, *juſſiſti æquitate auctorem exactionis*, vel, *increpationis*, *ſuper caput noſtrum*. Placet hic ſenſus Lyrano, Treveto, Cajetano (hic addit equitatum Pharaonis perſequentem, ac imminentem cervicibus Hebr. fugientium) & aliis Hebr. ſectatoribus. De Babylonica ſervitute ſunt illa in Eſdræ 2. libro *g*. [g c.9.36. 37.] *Ecce nos ipſi hodie ſervi ſumus, & terra, quam dediſti patribus noſtris, ut comederent panem ejus, & quæ bona ſunt ejus, & nos ipſi ſervi ſumus in ea, & fruges ejus multiplicantur regibus, quos poſuiſti ſuper nos propter peccata noſtra, & corporibus noſtris dominantur, & jumentis noſtris ſecundùm voluntatem ſuam, & in tribulatione magna ſumus.* Qui congruant hæc myſtico ſenſui Eccleſiæ, juſtiſque, [Eccleſiæ juſtiſque vexatis loci adaptatio.] nemo non videt, quum ſub tyrannis, ſubque dyſcolis, duris, crudelibus dominis vixerunt, & ſuiſmet *cervicibus minati ſunt h*, [h Thren.5.5] ſicut miſeri hodie apud Turcas captivi Chriſtiani terram proſcindere coguntur loco tracti, gravia plauſtra, vel aratra trahentes. Idem eſt, ſi quando tales contingat heros & magiſtratus etiam Chriſtianos tolerare diabolum addit Hieronymus, erectum ſuper contraque nos ad vexandum, probandum, & tentandum, ſed nec hi, nec homines haberent poteſtatem, *niſi data eſſet deſuper i*, ab eo per quem *reges regnant k*, & *regnare hypocritam l*, quoque facit. [i Ioan.19.11. k Prov.8.16. l Iob.34.30.] *Impoſitos homines ſuper capita* propter capitalem ſententiam Caſſiodorus, Bruno Herbipolenſis, Beda, Haimo interpretantur. Hilarius, ob martyres, qui poteſtati irreligioſorum deſecanda felicium capitum colla ſubmittebant. A Deo *impoſitos ſuper capita noſtra* homines, ut ſint ipſi capita noſtra & noſtra ſubdantur eis, ferre patienter debemus, quamvis improbos & ſævos, iiſque obtemperare quamdiu contraria Deo non præcipiunt. Hoc Hincmarus *m*, [m Epiſt.5. c. 33.] Davidem feciſſe ſcribit, dum regnaret Saul, ac de illo ipſo intellexiſſe quum iſta ſcriberet. In eodem ſenſu locum hunc uſurpat Piſtenſe Concilium *n*. [n c.1. Tom.3 Concil.] Senſu adhuc oppoſito qui præſunt aliis, dici poſſunt *habere homines ſuper capita ſua*. Quo pacto Moſes querimonias exponens apud Deum, dicebat, *cur impoſuiſti pondus univerſi populi hujus ſuper* [o Num.11.12.] *o me? & non poſſum ſolus ſuſtinere omnem hunc populum, quia gravis eſt mihi p*. [p verſ.14.] Hoc ipſum Moſi ſoror ejus dudum antea prædixerat *q*. [q Exod.28.18] Solent etiam profani quemlibet magiſtratum: *onus*, *pondus*, *ſarcinam* nominare, denique honorem onus appellare. Nomina Tribuum inſcripta in Rationali, & in Superhumerali Pontificis, ob recordationem, & memoriale coram Domino, & Judicium filiorum Iſrael, hoc deſignabant *r*. [r Exod.28.9. 10.11.12. 15. & ſeq. c.29. 30.]

Tranſivimus per ignem, & aquam.) *Fornacem* Paraphraſtes exprimit cum *aqua*. Lyranus autem, & Trevetus explicant de labore lateres coquendi, & aquam comportandi ad commiſcendum. Addit Lyranus *ignem*, qui *devoravit extremam partem caſtrorum* populi murmurantis *ſ*, [ſ Num.11.1. 2. 3.] & *aquam* Jordanis populo prætereunte *exſiccatam t*. [t Ioſue 2.10. & c.3.8. 13. & ſeq.] Trevetus item per *ignem* exponit columnam ignis iter nocte oſtendentem, per *aquam* rubri maris aquas cedentes, ac ſtantes à dextris & à ſiniſtris. Ceteri parœmialem phraſin eſſe dicunt, [Parœmialis Phraſis, tranſire per aqua & ignem.] qua calamitates omnes ſub duobus his velut externis comprehendantur. Eadem ratione varii cruciatus inferni *ad nimium calorem*, & *aquas nivium* revocantur *u*, [u Iob.24.19. x Mat.8.12. 13.24.51. Luc.13.28.] ad fletum, qui colliqueſcit ignis æſtu, fumoque, & *ſtridorem dentium x*, quem intenſiſſimum frigus efficit. De iſto loco Job conſule Pinedæ diſſertationem. Utitur Philippus presbyter *y* [y in Iob.] ſimilitudine rigoris, qui præcedit ignem febrium ardentiſſimum. Elementa maximè hominibus neceſſaria ignis & aqua ſunt, quo utroque interdicebant, qui extinctum, ac deletum de hominum ſocietate hominem volebant. Quare *per hæc tranſire* eſt multiplici tentari ærumnarum genere: & *tranſeundi* verbum indicat brevem moram. Loquitur eodem modo apud Eſaiam *z* [z cap. 43.] Deus; *Quum tranſieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te; quum ambulaveris in igne, non comC bureris, & flamma non ardebit in te*. Mundi etiam univerſi purgatio, expiatioque ſicut jam fuit per aquas in diluvio *a*, ſic erit in fine per ignem *b*. [a Gen. 6.17. b Pſ.96.3.]

Myſticè Hilarius & alii ſupplicia Martyrum deſignari volunt, [Myſtica interpretatio.] qui etiam ultro in extructos rogos cucurrerunt, & trepidantibus pæne miniſtris, ignem ſaltu devotæ feſtinationis inſilierunt, vel in profundum ſeſe aquarum demerſerunt, tuto ipſo ſe corpore Deo hoſtiam, tamquam holocauſta, præbentes. Nota ſunt exempla. Nazianzenus *c*, [c Orat.16. in elect. Eulalii & Orat. 2. contra Iul.] omne tribulationis genus per hæc duo intellexit. Nam, inquit Scholiaſtes Elias, partim urunt, partim ſuffocant: ſed imbecilliores, parumque attentos: attentiores verò magiſque ſobrios corroborant, confirmant, conſolidant, magis acutos reddunt, ſicut ferri acies per ignem & aquam durior efficitur. Ephrem *d* [d to. 2. ſerm. aſcetico pag. 263.] præterea in ambobus agnoſcit tribulationes. Anaſtaſius *e* [e l.4. hexa.] Synaita, has voces dicit eſſe celebrantium diem feſtum beatorum, qui pro Chriſto ſunt accenſi. *Tranſivimus per ignem, & aquam, & eduxiſti nos in refrigerium.* Plures, Auguſtino duce, *tranſitum* D explicant per adverſa & proſpera; quia ignis adverſitatis urit, aqua proſperitatis corrumpit, & vas igne ſolidatum aquam non timet, ſi ſolidatum igne non fuerit, tamquam lutum ſolvitur, idcirco in exorcizando adhiberi prius ignem, ſpiritu immundo clamante, ardeo, poſtea veniri ad aquam baptiſmi, denique in refrigerium æternæ beatitudinis. Auctor *f*, [f c.15.17 18] Eccleſiaſtici *igni* & *aqua* res intellexit adverſas & proſperas: (appoſita namque dicit à Deo nobis, ut ad quod vellemus, porrigeremus manum, & ante nos conſtituiſſe vitam & mortem, bonum & malum, ut quod placeret, daretur nobis.) Quæſtionem, *An aqua ſit dignor igne*, recitat ex Plutarcho Rhodiginus *g*. [g lib.3. c.12.] Indicat Hieron. *h*, [h hic, & in Zach. c.13.] *ignem* eſſe Spiritum Sanctum; *aquam*, baptiſmum, & quod attinet ad *ignem*, hunc eſſe quem *venit Chriſtus mittere in terram*, cupiens ut arderet *i*, [i Luc.12.49.] & quo Paulus *k* [k Rom.12.20] fervere nos volebat, adjunges mox in tribulatione patientiam *l*, [l Ibidem.] ideo nos incendio flammaque tribulationis non conſumi, & devorari, quia vox Domini *intercidit flammam ignis*

[a Pſ.28.7. b Pſ.118. ver. 3.] *ignis a*. Ambroſius *b*, videtur in *aqua* baptiſmum, in *igne* ignem, quo ſunt purganda etiam juſtorum peccata poſt hanc vitam, interpretari, & ita quidem, ut nec Petrus, nec Joannes ſint immunes. Idem videtur dicere hunc etiam uſurpans locum Iſidorus *c*. [c tract. de Nat. Dom. & c cap.61.]

De hac ſententia ultima quod attinet ad *ignem*, egi alibi *d*, [d in 2 Epiſt. Petr.] docuique ut ſonat, verum non eſſe. Exponit quidam, hos Patres de Purgatorio loqui, ſicut & iterum alio loco Ambroſium *e*. [e in Pſ. 36.] Caſſianus *f*, [f 5 Inſt. c.2.] *ignem* vitiis attribuit, *aquam* virtutibus, quæ ardorem illorum extinguant, ut ſic ad refrigerium perfectionis, puritate cordis mereamur perduci. Utraque re tribulationes rectè innuuntur, tùm igne, tùm aqua, ut exemplis multis oſtendi poteſt, quæ facilè occurrent, & non ſemel indicata ſunt hactenus à nobis. Bernardus *g* [g Serm. de S. Malach.] triſtia & mollia exponens, ait deorſum eſſe locum quem ſibi totum vindicat ignis abſque gutta etiam aquæ *h*, [h Luc.16.24] & ſurſum, quem *lætificat fluminis impetus i*, [i Pſ.45.5.] *voluptatis torrens k*, [k Pſ.35.9.] *calix inebrians l*. [l Pſ.22.5.] In hoc medio boni & mali ſcientiam contineri, voluptatis & tribulationis experimentum, diem & noctem, beatum eſſe, qui pertranſit utrumque, nec voluptati inhærendo, nec deficiendo in tribulatione. Energumenum illum ex Evangelio *m* [m Mat.17.15] diabolus frequenter & in ignem & in aquam mittebat. Abraham *n* [n Gen.15.7.] *de Ur Chaldæorum*, Moſes *de aquis eductus o*, [o Exod.2.10] eſt. Athanaſius *p*, [p in Catena Nicetæ.] interpretatur ignem ferventis iræ, & aquam diffluarum voluptatum atque cupiditatum, quas *tranſire*, ſit in ejuſmodi animi paſſionibus non permanere. Ita quoque Cyrillus *q*, [q Catech.5. Myſtago.] Jeroſolymitanus ſcribit ſanctos de tranſitu tentationis piè loqui, & profiteri ſe in illa non hæſiſſe. Ejuſdem nominis alter Alexandrinus *r* [r in Michææ cap.2.] Patriarcha, ignem aquamque tribulationes aſſerit eſſe. In Romano Martyrologio 2. Aprilis ſcribitur de Amphiano martyre, [Amphiani martyris cruciatus.] quod quum obvolutus pedibus, lino in oleum intincto & incenſo cruciatus, (id genus cruciamenti tunicæ moleſtæ ſimile Baronius vocat) in mare demerſus poſtea fuiſſet, tranſiens per ignem, & aquam, *eductus eſt in refrigerium*. Quatenus ergo proſperitas hujus mundi noxia eſt etiam ac periculoſa, [Proſperitas hujus mundi noxia, inter tentationes cenſenda.] merito cenſetur inter tentationes, & quidem graviores, & opponitur cum rebus adverſis refrigerio pacatæ mentis, tùm hic quoad licet, tùm penitus perfectè in beatitudine. Novæ Nuptæ veteres ignem apponebant cum aqua in limine domus, [Novarum nuptarũ ritus, ignẽ apponendi cũ aqua in limine domus. Uxor ducitur tamquam neceſſariũ malũ.] & ut ſignificarent puram caſtamque permanere debere, quia res hæ conferunt ad purgandum: & ut intelligeretur, quia ignis agendi vi præditus eſt, aqua potiùs patitur, quæ ſint viri & fœminæ propria munera: & ut ſciretur duci uxorem tamquam neceſſarium quoddam malum, quia

> Θάλασσα, καὶ πῦρ, καὶ γυνὴ κακὰ τρία.
> *Mare, & ignis, & fœmina mala tria.*

Producuntur hæc à Pierio *ſ*. [ſ l. 46. fol. 344.] Nec abſonè quis dicat, Chriſtum æſtuantem magis amore quàm ipſo meridiano æſtu, itineriſque fatigatione, à Samaritana, quam ſibi deſponſare cupiebat, igne illo ſuo oblato, aquam exegiſſe *t*. [t Ioan.4.7. 10. & ſeq.] Fabulantur, ut eſt apud eumdem Pierium *u*, [u lib.46. fol. 343.] mortalem Thetim partus ex Peleo conceptos in ignem purgandos projeciſſe; & Ægypti Sacerdotes thuribulum, [Thuribulũ aliudve vas ignarium in aquario vaſe cur pingerent ſacerdotes Ægyptii.] aliudve vas ignarium in aquario pingebant vaſe, aut phiala, quibus admonerent eluendas ſordes igne rationis, & vitii. Quod autem divinius adhuc, innuebant *mare ante Templum x*, [x 2. Reg.8.8.] & perpetuus *in templo ignis y*, [y Lev.6.12.] apud Hebræos. *Vidit Joannes*, *z* [z Apoc.15.2.3] *tamquam mare vitreum mixtum igne, & eos qui vicerunt beſtiam, & imaginem ejus, & numerum nominis ejus ſtantes ſuper mare vitreum, habentes citharas Dei, & cantantes canticum Moyſis ſervi Dei, & Canticum Agni*. Hi ſunt aquis abluti baptiſmi & igne Spiritus ſancti, & magis adhuc purgati flammis tribulationum, ac niſi hic ſatisfecerint, igne purgatorio, ut ſic demum evadant in beatitudinis refrigerium. Arnobius hoc loco aquam baptiſmi, & ignem martyrii declarat.

Et eduxiſti nos in refrigerium.) Auguſtinus habet *ad*, pro *in*. Duo Pſalteria, Caſſiodorus, & Ambroſius *a*, [a in Pſ.118. ſerm.3.] *induxiſti*, pro *eduxiſti*. Sed *eduxiſti* ſignificant ἐξήγαγες תרציאנו *thotſienu*, pro futuro præteritum, ut Ruffinus obſervat: ſi nimirum de captivitate Babylonica, vel de reditu in cœlum ſit ſermo: propriè autem præteritum, A ſi commemoratio, eſt liberationis de Ægypto, & poſſeſſionis promiſſæ terræ. Pro *refrigerio*, quæ Græcè dicitur ἀνάψυχη; Hebraicè רויה *revajah*; Apollinarius explicat ἀνάπαυμα *requiem*. Paraphraſtes רוחה *revacha*, *latitudinem*. Alii, *terram irriguam*, vel *ſatietatem*, *abundantiam*, *copiam*.

Terram promiſſam litteraliter intelligit, *melle & lacte manantem*; myſticè tùm præſentis temporis conſolationes divinas, de quibus Caſſianus *b*, [b 5. Inſt. c.2] poſt tribulationes & extincta vitia, &, ut Beda loquitur, propter conſcientiam refrigeratam, ut Cyrillus Alexandrinus *c*, [c in c.1. Michea.] propter πόνων εὔκλειαν καὶ τρυφὴν, *laborum gloriam, & voluptatem*, tùm præſertim beatitudinis æternæ, de quibus fere ceteri omnes. Ephrem *d*, [d Tom.2 ſer. aſcetico pag. 268] vero potiſſimùm tractans locum iſtum, oſtendit neceſſariò tranſeundum tribulationum via ad beata. [Per tribulationes tranſeundum ad beata.] Innuit quoque præſens tempus, dum explicat quo pacto *ſerpentes* nos eſſe oporteat priùs, deinde *columbas e*, [e Mat.10.16] odio haberi, ut illos, priuſquam amemur, ut iſtæ: antea formicas, quàm apes, viles abjectoſque, tùm induſtrios: B non antè mel cum reſurgente Chriſto edere, quam lactucas agreſtes cum moriente, primùm filios obedientiæ per labores, ut evadamus patres in requie. Hanc viciſſitudinem requiri poſt laborem David Pſalmo 114. deſcribit, ut Hilarius hic etiam notavit; *Convertere anima mea in requiem tuam*, &c. *Placebo Domino in regione vivorum. Pro certo habet omnis qui colit Deum*, inquit Tobias *f*, [f c.3.21. 22.] *quia ſi in tribulatione fuerit, liberabitur, quia poſt tempeſtatem tranquillum facit, & poſt fletum exultationem infundit*. Introgreſſos in illam paradiſi amœnitatem, & à materialibus atque mundanis ad illa incorruptibilia, atque perpetua, gratias acturos domino ſuo dicit Ambroſius *g* [g in Pſ.118. ſerm.3.] his verbis, *Induxiſti nos in refrigerium*. Jam quum tranſierimus, ait Auguſtinus, ad illud refrigerium, nullum ibi timebimus inimicum, nullum tentatorem, nullum invidum, nullum ignem, nullam aquam. Monet autem *refrigerium* non à frigore hic dici, ſed propter quietem, & calorem etiam ibi cenſeri poſſe ubi refrigerium eſt, quia ibi non torpeſcimus: tamen non etiam ibidem æſtum eſſe, quamvis C *ferveant Spiritu h* [h Rom.12.11] beati, nec ſe abſcondat quis à beatificantis Dei *calore i*. [i Pſ.18.7.] Caſſiodorus ad curas, priùs urgentes refrigerium habitudinem dicere vult. Valentia refert hoc ad pacatiora Eccleſiæ tempora ſub Conſtantino. Communior expoſitio de refrigerio futuræ vitæ, *Juſtus enim ſi morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit k*, [k Sap.4.7.] & qui *ſteterit ſuper vias ſuas*, & *viderit*, & *interrogaverit de ſemitis antiquis, quæ ſit via bona, & ambulaverit in ea, inveniet refrigerium animæ l ſuæ*. [l Ier.6.16.] Vocat denique Petrus *m*. [m Act.3.20.] alterius beatæ vitæ ſtatum *tempora refrigerii*. Syriacè דניחתא *denichatha*, *tranquillitatis*, & *quietis*, quod Athei nullum concedunt *n*. [n Sap.2.1.]

Verſ. 13.) Introibo in domum tuam in holocauſtis: reddam tibi vota mea.

Verſ. 14.) Quæ diſtinxerunt labia mea. D

Et locutum eſt os meum, in tribulatione mea.

Verſ. 15.) Holocauſta medullata offeram tibi cum incenſo arietum: offeram tibi boves cum hircis.

PRopter vetera beneficia collata populo ſuo ſpemq; certam, quam de futuris concipit, ſpondet nomine populi ejuſdem in Babylonica captivitate conſtituti, [Senſus loci.] vel ſuimet ipſius gravem calamitatem tolerantis, fore, ut, ſi quod maximè confidit, liberare dignabitur Deus, ſive ſeipſum, ſive populum, vel populus, vel ipſemet, quemadmodum antea obligaverat ſeipſum voto, quando vexabat eum tribulatio, offerat in Templo aut in loco Tabernaculi hoſtias pacificas, optimaque holocauſta, incenſum thuris, quod in arietum & aliorum oblatione adoleri ſolebat, boves denique & hircos.

Variè juxta myſticum ſenſum iſta ſumuntur, ſcilicet de intrante intra ſeipſum, intra Eccleſiam, intra domicilium beatorum quot accipi domus Dei modis poteſt. Holocauſtum offert qui ſe totum dicat Deo abſque ulla exce-

exceptione, paratus pro Deo quidvis, ac mortem ipſam pati, cum aliis oblationibus bonorum operum, idque intra Eccleſiam, extra quam nihil eſt gratum Deo, ut ſit tandem in cœlo pura prorſus ſanctaque victima per omnia placens illi.

Introibo in domum tuam.) Aliquot antea aliis in Pſalmis Dei *domum* vocari vidimus *Templum*, & *locum Tabernaculi ſacri*. Miror Euthymium & Nicephorum legere pluraliter εἰσελευσόμεθα *introibimus*, contra communem lectionem, & contra contextum ſequentium verborum, quæ ipſimet numero ſingulari legunt. Videtur etiam ita legiſſe Athanaſius in Nicetæ Catena; & Apollinarius optativi modi plurali verbo expoſuit ἱκοίμεθα. Quamquam uter ſit numerus nihil refert, quia ſingularis collectivè ſumitur pro tota captivorum univerſitate.

a 2. de S. ſancto c. ap. 10. b Pſ. 49. 13. c verſ. 37. d verſ. 10. e de S. ſanct. cap. 25. In pro cum.

In holocauſtis.) Ideſt, ut annotat Ambroſius *a*, cum holocauſtis, quemadmodum *in muneribus deprecari b*. Affert Ambroſius exemplum ex Pſalmo 104. *c*, ut ipſe legit. *Eduxit eos in argento, & auro*, quod legimus (*cum*) & ex 43. *d*. *Non egredieris in virtutibus noſtris*, ideſt, cum virtutibus. Videtur ex Baſilio *e* mutuatus Ambroſius, legenſque Auguſtinum, locum citatum ex Pſalmo 104. per præpoſitionem (*in*) idem admonet. Congerit exempla plura noſter Salmeron *f*.

f Tom. 1. prolego. 16. pag. 393. g 1. Moral. c. 34. 35. & Hom. 12. & 20. in Ezech. Holocauſti ratio maximè martyrio conveniens? h 1. Cor. 13. 3.

Holocauſta quid ſint, aliàs diximus, utque myſticè ſumantur, legi Gregorius poteſt *g*. Athanaſius explicat, ναὸ ἐπουράνιον, *domum cæleſtem*, ubi ſe conſecrent Deo Apoſtoli, provocantes alios quoque ad ſui imitationem ἐν τάξει ὁλοκαυτωμάτων, *inſtar holocautomatum*. Docui quoque alibi holocauſti rationem convenire maximè martyrio, quod Hilarius afferit hoc loco, & ſolitus eum ſequi is, quem vocant Hieronymus, & alii, ita ut ignis, quo conſumuntur holocauſta, denotet ignem charitatis, cum qua martyres offerunt ſeſe, atque patiuntur, & ſine qua nihil prodeſt *etiamſi qui tradat corpus ſuum, ita ut ardeat h*. Eadem ratio de holocauſto religioſorum.

Reddam tibi vota mea.) Votivas oblationes, & *reddendi* verbum, & nomen Hebræum נדרים *nedarim* votivas promiſſiones Deo factas indicant, quæ obligant, nec retractari, vel non ſolvi propria auctoritate poſſunt, non ſola deſideria, optata, animi propoſita, quæ interdum vocabulis εὐχῶν, & voto[rum] ſignificantur. Et Caſſiodorus, Beda, Haimo, uterque Bruno hoc loco accipiunt pro deſideriis laudandi ac celebrandi Dei laudes in beatitudine præſertim. Sed neque vota propriè cenſenda, de quibus aliqui exponunt, quum in Baptiſmo abrenuntiamus diabolo, & pompis ejus, & nomen, ac religionem Chriſtianam profitemur. Non item ſolemnes preces, quas tenentur aliqui ſolvere diſtinctè, & apertè ad intelligendum *i*, ut placet Hugoni locum hunc etiam intelligere. Præceſſit aliquot locis *K*, eadem phraſis, & habetur in ſequentibus nonnullis *l*, ut aliorum librorum teſtimonia omittantur. Ex his & ſimilibus alibi argumentati ſumus, quanta ſit votorum vis ad obligandum, quam hæretici noſtri temporis & facto violant, & ſcripto violari debere ſuadent, non attendentes *habere ſe damnationem, quia primam fidem irritam faciunt*, ſicut *viduæ luxuriantes* poſt votum, de quibus Apoſtolus *m*. Præſentem locum, præter Baſilium, Theodoretum alioſque nonnullos Enarratores, de promiſſionibus Deo factis intellexit Fulgentius *n*, & Bernardus *o*. Rogo, ſoror dilecta, inquit Bernardus, ut dicas cum propheta: *Introibo in domum tuam*, ideſt, in monaſterium, *in holocauſtis*, hoc eſt, in ſpiritu contritionis, & compunctionis, *reddam tibi vota mea*, ideſt, me integrum offeram tibi in ara cordis, quam tibi vovi. Subdit poſtea: Neceſſe eſt, ut qui ſalvari deſiderat, bona, quæ Deo vovit, cum omni devotione reddat. Quicumque ad gaudia æterna deſiderat pervenire, neceſſe eſt, ut bona, quæ Deo promiſit, ſtudeat adimplere. Unde Propheta *p*; *Vovete, & reddite Domino Deo veſtro*, ac ſi diceret: vos ipſos vovete & reddite, quia neceſſe eſt, ut qui vovit, etiam reddat, quia vovendo ſe debitorem fecit, & melius eſſet non vovere, quàm poſt votum promiſſa non ſolvere. Hactenus ex Bernardo.

i 2 Eſd. 8. 2. K Pſ. 21. 26. Pſ. 49. 18. Pſ. 55. 13. Pſ. 60. 9. Pſ. 64. 2. Quanta ſit votorũ vis ad obligandum. l Pſ. 115. 14. 18. Pſ. 131. 2. m 1. Tim. 5. 12. n Epiſt. 1. de conjug. deb. c. 5. o Ser. 26. ad ſororem, ſeu de modo benè vivendi. p Pſ. 75. 12. Bona quæ Deo promiſimus, ſtudendum eſt adimplere. Melius non vovere quã poſt votum promiſſa non ſolvere.

Quæ diſtinxerunt labia mea.) Hieron. *quæ promiſerunt labia mea*, Alii, *voverunt*, *aperuerunt*: *quæ diduA*

A *ctis labiis vovi*. Sign. פצו *patſu*, à פצה *pathſah* amplè *ac liberos aperire, cum lætitia, & cachino* interdum, aut *vorandi aviditate*; ut ubi *q*, *Aperuerunt ſuper te os ſuum*, & *r*, *Aperuerunt ſuper te os ſuum*, & *ſ*, *Ergo Job fruſtra aperit os ſuum, & abſque ſcientia verba multiplicat*. Poſt etiam innuere clamorem, & vociferationem calamitoſi, & ærumnoſi, qui oris ac rictus diductione implorat opem, multa pollicens liberatori ſuo. Hoc ultimum congruit magis propoſito, & his quæ ſequuntur de nuncupatis votis in tribulatione. Qui vovet in tribulatione poſitus, clarè & diſtinctè illam ei exponit, qui afferre remedium poſſit, contenta loquitur voce, ut exaudiatur, moveat, & perſuadeat. Euthymius, *labia diſtinguere* idem affirmat eſſe, ac os loqui, ut proximè adjicitur. Genebrardus benè reprehendit volentes (*quæ*) nominativi caſus eſſe, & referri ad vota, ut ipſa vota dicantur eſſe, quæ diſtinguant labia, ideſt, faciunt, ut ea diſtinctè ſermonem forment de ipſis internis votis. Articulus ἃς, eſt accuſativi caſus. Diſtinctionem Auguſtinus, & alii in eo eſſe volunt, quum voves, B ut te accuſes; Deum laudes, te intelligas; & confitearis Creaturam, illum Creatorem; te tenebras, illum illuminatorem; te mutabilem, illum incommutabilem te ſine illo nihil eſſe, ipſum ſine te perfectum eſſe; te indigere illo, illum tui non indigere. Remigius addit; te peccatorem, illum miſericordem; te mendacem, illum veracem. Ruffinus, præter modo dicta, *labiis vota diſtinguere* docet illum, qui præ omnibus aliis eligit Deum ſibi, & ſeipſum offerre ei, quod eſt aliis votis præferendum: qui mente ac ratione diſcernit, rectè ſimul & offerendo, & dividendo *t*, nec mundi lucrum aut gloriam aliquam præter Deum requirendo, quæ vocat labiis internis edita vota. Hugo diſtinctionem in diſcretione ſpectat, reprehendens votum Jephte *u*, & omnem *ſtultam promiſſionem*, quæ ſicut *infidelis diſplicet Deo x*. Item in duobus teſtamentis, iiſque quæ in illis diſcernuntur facienda. Denique *diſtinctio* poſſet conceptam vovendi formam verbaque importare cum diſtincta expreſſaque mentione eorum, ad quæ quis promiſſum fidemque, dum vovet, intendit obligare: quod fieri & attendi diligenter debet. Hæc eſt *vitta coccinea* quibus labia religantur *y*, & *funiculus* ejuſdem coloris, C index libertatis *z*, & juramenti Deo dati, ac voti, ne *quæ procedunt de labiis fiant irrita a*, rubricatis Chriſti ſanguine, & hunc ſermone libenter, crebroque uſurpantibus.

q Pſ. 21. 14. r Thr. 2. 16. ſ Iob. 35. 16. Labia diſtinguere quid ſit. Diſtinctio labiorũ in noſtris votis quæ eſſe debeat. t Gen. 43. 4. u Iud. 11. 30. & ſeq. x Eccl. 5. 3. y Cant. 4. 3. z Ioſue 2. 18. a Pſ. 88. 35.

Et locutum eſt os meum in tribulatione mea.) Hieron. *quum tribularer*, בצר לי *batſar li*. Alii, *dum eſſet anguſtia mibi*, vel, *coarctatio*. Sic Pſalmo 119. *b*. *Ad Dominum quum tribularer, clamavi*. Hebraicè בצרתה לי *batſarathah li*, *in tribulatione mea*, & in 85. *c*. *In die tribulationis meæ clamavi ad te*, & in 129. *d*. *De profundis clamavi ad te Domine*, quum locis, tum calamitatibus. Multi ſequuntur exemplum illius, qui dicebat *e*:

b verſ. 1. c verſ. 7. d verſ. 1. e Ovid. 9. Metam.

Cogar opemque tuam timidis expoſcere votis,

Nam *f*.

In vota miſeros ultimus cogit timor.

f Senec. in Agamemn. Act. 3. g 14. Metam.

& Ovidius: *g*

Dum pejora timentur
Eſt locus in voto, ſors autem ubi peſſima rerum,
Sub pedibus timor eſt, ſecuraque ſumma malorum.

h 5. Pharſal.

D Tandem Lucanus *h*:

Nova vota timori
Sunt inventa novo.

Teſtes hujus rei tabellæ votivæ, præſertim propter maris periculum, cujuſmodi *i*, alterius Poetæ illa:

i Hor. l. 1. Carm. Ode 5. Vide item Virgil. 12. Æn.

Me tabula ſacer
Votiva paries indicat humida
Suſpendiſſe potenti
Veſtimenta maris Deo.

At votorum ei poſtquam ſua Deus audivit vota, ſatiſfacere Deo ſæpè non curant, exque reis obnoxiis damnatiſque fieri recuſant abſoluti, exemtique, illi ſimiles qui,

k Deſtituit Deos
Mercede pacta.

K Hor. l. 5. Carm. Ode 3.

Et aliter, qui Theſſalico dolo proverbium *l* fecit, ſive ſophiſmati, cui, vulgari multorum ſermone non diſſimili, præ-

l Chiliad. Adagio.

li, præterito jam periculo falli promiſſo liberatorem ſanctum, & ſoſpitatorem cui nuncupatum fuerat votum. Narrat de neſcio quo Britone Hugo exemplum. Contra vero ſolemne illud in vetuſtis monumentis, V. S. L. M. *Votum ſolvit libens merito*. Multa de voventibus ceremoniis, & materia votorum Alexander ab Alexandro *a*, & in formulis Briſſonius *b*. Ex hiſtoria ſacra ſuppetit præter exemplum Jephte, cujus antea memini, Abſalonis *c*, etiam exemplum, & Jacob *d*; ſi reduceret priorem Deus in Jeruſalem; ſi poſteriori ſuppeditaret neceſſaria. Violantium vota pœnas divinitùs immiſſas exempla plurima extant in hiſtoriis noſtris. Petrus Damiani *e* nonnulla commemorat, & quidem unum cujuſdam, qui jactatus mari voverat ordinem religioſum. Docet vero etiam *f*, votum quamvis neceſſitate, vel metu mortis emiſſum, obſervandum: confirmatque auctoritate libri Numerorum *g*. *Si quis virorum votum Domino voverit, aut ſe conſtrinxerit juramento, non faciet irritum votum ſuum, ſed omne quod promiſit, implebit*. Fulgentius *h*, autem, quum probat ex hoc loco vota impleri ac reddi debere, ait, B ne quiſquam ſibi vellet excuſationem tribulationis ad fruſtrandæ licentiam promiſſionis aſſumere, nec ſe putaret voti reum, ſi ſe dixiſſet ad aliquid vovendum non voluntate quidem ſua, ſed tribulatione compulſum, docere B. Davidem omnia eſſe Deo reddenda, quæ fuerint legitimè dumtaxat etiam in tribulatione promiſſa, quia quum dixiſſet Deo, *Reddam tibi vota mea quæ diſtinxerunt labia mea*, continuò ſubdit, *Et locutum eſt os meum in tribulatione mea*. Profert alia duo ſcripturæ teſtimonia, ex Deuteronomio *i*, & Eccleſiaſtico *k*. De hac re dixi aliàs.

a l. 3. c. 21. b lib. 1. c 2. Reg. 15. 8. d Gen. 28. 20. e l. 2. Epiſt. in 15 l. 4. in 17. l. 5. in 16. Et in vita 8. Mauri Epiſt. l. 5. ep. in 16. Votũ quamvis neceſſitate vel metu mortis emiſſũ, obſervandum. g cap. 30. 3. h Ep. 1. c. 5. Vota omnia Deo reddenda, quæ fuerint legitimè dũtaxat etiã in Tribulatione promiſſa. i c. 23. 21. K cap. 5. 3.

Holocauſta medullata offeram tibi.) Vatablus, & Pagninus ſupplent, *mechim*, ut ſit adjectivum ſine ſubſtantivo. Credo quia mentio additur de arietibus, bobus, hircis, ex quo quadrupedum genere ſacrificabatur, ſimul cum ove, ſed ovem, & agnum Genebrardus comprehendit forſitan ſub ariete, quando genera ex quibus tantùm ſacrificare fas eſſet, recenſet dumtaxat arietes, boves, hircos. Nam in Levitico *l* mentio eſt de ovibus & capris, apud Danielem *m* de holocauſto arietum, taurorum, agnorum pinguium. Nomen מחים *mechim* aliquando per *agnos* exponitur ab interprete *n*. Solent agni pingues eſſe, & medulla abundare. Conqueritur Deus *o*, victimam oblatam ſibi cæcam, claudam, languidam, contemtibilem, debilem. Non repetam quod hic Hilarius monet, Deo per ſe non placuiſſe ſacrificia externa. Id jam vidimus pſalm. 49. *p*, & 50. *q* quos citat, & quo pacto debeat intelligi, quum pro eo tempore quo Deus illa præcepit, ac exegit, dubitari nequeat ipſi placuiſſe. Egimus præterea pſal. 62. de pinguedine. Certum eſt quod etiam affirmat, Martyres non hæc voviſſe, ſed hos edoctos Apoſtolica doctrina offerre Eccleſiam, & eoſdem exemplo ſuo feciſſe, ut alii quoque Sacerdotes & Epiſcopi ſeſe offerrent per preces ſacrificiaque in odorem ſuavitatis, & ipſummet Martyrium, deinde ut ex Gentilibus, aut Judæis converſi, qui ararent, aut triturarent, in area Domini, docendo, & prædicando, poſtremo ut etiam rudes ac idiotæ nec idonei ad docendum, nec ad ſacrificandum ordinati, ſed aliorum commoti exemplo, ita ut iſti ſiant ſimiles hircis, primi holocauſtis medullatis, ſecundi arietibus; tertii bobus. Auctor operis *r*, imperfecti facit hìc loquentem Chriſtum, & offerentem Patri rationales arietes, ideſt, Principes Chriſtianorum, boves rationalem terram colentes, hircos ex Gentibus, qui pro nomine Chriſti ſunt paſſi, & hos poſſe intelligi tauros *ſ*, & altilia prandii parabolici, ſanctos videlicet occiſos ex utroque Teſtamento, ut firmiter figeretur Tabernaculum, velutique in feſto ſcenopegiæ, idcirco exempli cauſſa dixiſſe Paulum, quod *impenderetur*, & *ſuperimpenderetur*, *t*, quodque *delibaretur u*.

l c. 1. 10. m 3. 40. n Eſa. 5. 17. o Mala. 1. 8. & ſeq. p verſ. 8. q verſ. 18. r hom. 41. ſ Mat. 22. 4. t 2. Cor. 12. 15. u 2. Tim. 4. 6.

Tropologicè, *holocauſtum medullatum*, ſive pingue, de quo etiam in pſalm. 19. *x*, eſt, ut Gregorius *y* docet, bonum opus corde humili, etiam per lacrymas irrigatum. Quumque viſioni quis Creatoris ſui inhiat, ad æterna contemplationis gaudia pervenire feſtinat, ſeipſum ex amore, quo accenditur, in fletibus mactat. Auguſtinus negat, holocauſtum offerri alibi quàm in domo Domini poſſe, hoc eſt, in domicilio beatorum: nec enim penitus antea conſumi igne divino, quam mors A abſorbeatur in victoria: medullam eſſe charitatem internam, qua Deo placere penitus ſtudemus. Addit Caſſiodorus fidei efficacis pinguedinem, & firmitatem. Nicetas Athanaſium, Cyrillum, Baſilium citat, declarantes, offerre arietes qui mactat & mortificat κινήσεις καὶ ὁρμὰς *motus, & impetus*, excitatos ὑπὸ τοῦ θυμικοῦ τῆς ψυχῆς, *ab iraſcibili animæ parte*, vel qui exhibeant λογισμοὺς ἡγεμονικοὺς, qui *paſſiones compeſcant*, quaſique *cornibus petant* τὰ πάθη κερατίζοντες: boves ſacrificare, qui ſeipſum offerat DEO hoſtiam vivam per actiones honeſtas: hircos, opera reſipiſcentiæ, quoniam pro peccato offerebantur: incenſum bonum, odorem de animo puro exſpirantem. Videntur hæc Euthymius & Nicephorus tranſcripſiſſe. Arnobius, *holocauſta medullata* de oratione facta ſpiritu ac mente interpretatur: *incenſum arietum*, de zelo repugnandi hæreticis: *boves*, de prædicatione: *hircos*, de ſubjugatione libidinis. *Gladius DEI diſcretor cogitationum, & intentionum cordis, pertingit uſque ad diviſionem animæ ac ſpiritus, compagum quoque ac medullarum z*, & B dijudicat an inſit intus medulla, eaque irrigentur oſſa noſtra *a*, veræ devotionis, atque charitatis, an ſint *arida oſſa* noſtra, *ut cremium b*, an abundemus *medulla olei, vini, frumenti c*, h. e. miſericordiæ, compunctionis, ſcientiæ.

x verſ. 4. y Hom. 20. in Ezech. Tropologia. z Hebr. 4. 12. a Iob. 21. 24. b Pſ. 101. 4. c Num. 18. 12.

Cum incenſo arietum.) Ita etiam Hieronymus, qui reprehendit aliam lectionem, μετὰ θυμιάματος καὶ κριῶν, *cum incenſo, & arietibus*, quia in Hebræo, inquit, eſt עם קטרת אילים *hhim Ketoreth elim*, ſcilicet abſq; conjunctione. Hanc tamen habent non tantùm Græci codices Bibliorum, & enarratorum, ſed etiam Latina duo alia Pſalteria, Hilarius, Auguſt., Caſſiodorus. Ita quoque Paraphraſtes Chaldæus legit, interpretans, *cum ſuffitu, vel thure aromatico, ſacrificioque arietum*. Qui tollunt conjunctionem, exponunt ſuffitum nidoremque arietini adipis, ut Trevetus, Lyranus, Cajetanus, Titelmanus, Genebrardus, Agellius, Vatablus & fermè quotquot ex Hebræo vertunt, explanantium. Janſenius id refellit, quia *incenſum*, propriè dicitur ſuffitus thuris, Græcè θυμίαμα; quia quum dici- C tur, *offeram tibi holocauſta cum incenſo*, &c. ſignificatur *incenſum* eſſe diverſum ab holocauſtis, inter quæ videlicet unum eſt ex arietibus; quia Græcè extat μετὰ θυμιάματος καὶ κριῶν, *cum incenſo, & arietibus*; quia legendo etiam cum vulgata, *cum incenſo arietum*, explicari poteſt, offeram holocauſta arietum cum incenſo, ut nempe, quod fieri ſolebat, inter libamina, quæ offerebantur, cum libaminibus thus eſſet. Sed & non Græci tantùm, verum etiam Latini ferè ita *incenſum* accipiunt, dum per id orationem interpretantur, alibi cum incenſo comparatam *d*. Apollinarius vocat μύρου ἐυώδεα καπνὸν, *pigmenti fragrantem fumum*. Poteſt quidem הקטיר *hiktir* eſſe *ſuffire*, & *adolere adipe victimæ e*, licèt altare מקטר *miktar*, ſit id quod vocatur *thymiamatis*, & *thuribulum* מקטרת *miktereth*, tamen θυμίαμα, & *cenſum* pro alio quam pro aromatico odore vix videtur ſumi, ac ne vix quidem quod ſciam, ſi propriè loquamur. Quare fateor me non aliter intelligere, nec aliter poſſe, ſed non hoc nomine arbitror me inſcitiæ reprehendendum à Genebrardo. Concedo quod ille tamen D non objicit, dici *arietem offerri in incenſum ſuper altare oblationem Domino, & odorem ſuaviſſimum victimæ Domino ſ*, & *Deum odorari odorem ſuavitatis*, quum victimæ mactantur ei *g*. Sed quidquid ſit de aliis editionibus locorum, in quibus id habetur (in priore correcti codices habent ὑμίαμα, pro θυσίασμα) nego, *incenſum*, & θυμίαμα, propriè aliud valere quàm quod dixi: quum ita verò ſumi poſſint, eo etiam modo hìc debere nos ſumere, quia ſic ſumunt paſſim Græci & Latini Patres. Cãpenſis declarat (offeram tibi holocauſta pinguium, & cum ſuffitu arietes, & vel victimas arietum quaſi Hebr. dicta vox pro *victima* etiam uſurpetur. R. Eſaias Tranenſis exponit de ſuffitu, eaque omni re, quæ ſuper altari adoleretur. Non eſt ratio cur commendetur potiùs nidor arietum, quàm aliarum victimarum, neque quare incenſum odoriferum potiùs intelligatur adhibitum arietum ſacrificio, quàm animalium aliorum. Quapropter ſenſus eſt, offerenda holocauſta arietum, & aliorum animalium ſimul cum incenſo, non qui ſit nidor, hìc enim non eſt diverſa res à crematis animalibus, ſed excitatus ex odoriferis rebus, ut ex thure, odor, ſuper altare

d Pſ. 140. 2. e Lev. 17. 6. ſ Exo. 29. 18. g Gen. 8. 21. α θυμίαμα

altare thymiamatis præſertim quod erat à victimarum, A ſeu hoſtiarum altari diverſum. Felix quoque reddidit *cum thure*, aut *ſuffumigatione*. Incenſo, thure, odoribus in ſacrificiis uti ſolemne legi veteri, ethnicis etiam, & religioni Chriſtianæ. Tractat de thymiamaterio, thureque Joannes Stephanus Durandus *a*, copioſè. Magi thure oblato *b*, Chriſtum profeſſi ſunt inter alias cauſsa Sacerdotem, Deumque, ut Patres tradunt *c*. *Thymiamatis* veteris mentio fit in Exodo *d*, & thuribuli, quo uſus eſt Aaron, ut *ignem*, *vaſtantem* cohiberet, in Numeris *e*. Arnobius *f*. thuris uſum recentiorem ſcribit in Gentilibus ſacris fuiſſe, h. e. poſt Romuli tempora. Lege Briſſonium *g*, in formulis, & Alexandrum ab Alexandro *h*, cum Tiraquello, & quæ diximus ipſi Comentario libri Sapientiæ *i*, ubi de dicto Aaronis thuribulo. De incenſo, ut orationem deſignat *k*, alio loco egimus *l*.

Offeram tibi boves cum hircis.) Hieron. *faciam*, pronomine omiſſo. In emendatis Græcis Bibliis eſt, ποιήσω, *faciam*, in aliis, ἀνοίσω, *offeram*. Eſt אעשה *ebheſeh*, *faciam*, i. e. ſacrificabo, ut apud Poetam *m*:

Quum faciam vitula.

Quem imitatus alius *n*, cecinit,

Pro populo faciens.

De qua dicendi formula Macrobius *o*, ex tantque apud auctores Latinos & Græcos exempla. Hi δρᾷν, ἔρδειν, ῥέζειν, ποιεῖν, uſurpant. Teſtis *p*, Athenæus, quod *οἱ παλαιοὶ τὸ θύειν δρᾷν ὠνόμαζον. Veteres ſacrificare, facere nominaverunt*: Rem divinam facere crebrò ſic dicunt Latini *q*, aut rei divinæ operam dare *r*, aut operari, & quod Varro *ſ*, ait, *Dii faciens adjuvant*. Murecus *t*, interpretatur *operantes ſacris*. Idem aut Varro *u*. Q. Scævolum refert voluiſſe nomen *Pontifex* dici: quòd ſit potens facere, i. e. ſacrificare. Enarratores boni, Virgilii, de noſtris Pontanus, & Cerda, & præterea Salmeron *x*, atque Pineda *y*, necnon Joannes Stephan. Durandus *z*, & hoc loco Joannes Bochius, item Baronius *a*, differunt ſuper hac notione verbi eruditè. Hoc ſenſu dici poteſt C dixiſſe Chriſtum, Euchariſtiæ inſtituto ſacrificio *b*: *Hoc facite in meam commemorationem*. De ſacrificio verba Chriſti qui exponant, veteres Patres producit Joannes Stephanus Durandus *c*. Id ſibi velle quoque poteſt, quòd pater *eum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum feciſſe* ſcribitur *d*, & quòd *qui in ſacrario operantur, quæ de ſacrario ſunt, edunt e*, & quòd *fecerunt* parentes pro Chriſto; *ſecundùm conſuetudinem legis f*, denique *facere hircum* g, *& bovem* h, *vitulum* i, *phaſe k*, eſt hæc offerre ac ſacrificare. Hac ratione putant aliqui *animas feciſſe in Haram*, dici Abraham cum uxore *l*: quia dicaſſent ac veluti ſacrificaſſent DEO: ſic Job *feciſſe cunctis diebus pro filiis* m, hoc eſt, ſacrificaſſe. Ratio eſt, quia quod in ſacris præconiis edicebatur clamore, *hoc agendum* n; ſummo apparatu, ornatu, ſedulitate peragi ſacrificium debet: quod adhuc nos præconium monet, idem Latinè eſſe *agere*, quod ſacrificare, ut demonſtrat Briſſonius *o*.

Quod attinet ad *hircos*, Hilarius expendit nomen D Græcum χιμάρων, eps hircos qui eduntur, ſeu naſcuntur hieme, eodemque vocabulo *torrentes* appellari, ſignificari autem nempe myſticè per iſtos ita nominatos hircos, eos quos ipſa perſecutionis tempeſtas in martyrii gloriam generat, ſequendo exemplum aliorum, ſicut latro in ipſa ſua damnatione confeſſus eſt *p*. Laudo piam interpretationem Hilarii, ſed non hoc tantùm loco quod ipſe ait, Scriptura vocem illam Græcam uſurpavit χιμάρων pro hircis, ſive hædis, alibi τράγος. Lege Leviticum *q*, Numeros *r*, Paralip. *ſ*, Eſdram *t*, Michæam *u*. Omitto, quòd non appellatur torrens χίμαρος, ſed χείμαρρος, licèt aliquando abſque diphthongo hoc, & ſimilia ſcribantur, & alterum (ρ) intercidere poſſit, vel dici, per alluſionem locutum Hilarium. Præteriri notatio tota poterat, ut minoris momenti, niſi tanti Doctoris præjudicaret auctoritas, quam viri etiam docti examinatam ſequuntur, ut Bredembachius fecit. Longior fui, nec opus de myſtico ſenſu afferre plura. In fine eſt סלה *ſelah*, διάψαλμα.

Incenſu thurre odoribus in ſacrificiis uti ſolemne legi veteri, ethnicis & Chriſtianis.
a 1. de ritib. Eccl. c. 9.
b Matt. 2. 11.
c Citat. Ioan. Ste h.
d cap. 30. 34. & ſeq.
e c. 16. 47. 48.
f lib. 7.
g lib. 1. p. 16.
h lib. 2. c. 7.
i c. 18. 21.
k Pſ. 140. 2. Apoc. 8. 3. 4.
l in lib. Sap. c. 17. 21.
m Virg. elog. 3.
n Iuv. Sat. 9.
o lib. c. 2.
p lib. 14. c. 23.
Δρᾷν. *Ἔρδειν. Ῥέζειν. Ποιεῖν.
Facere pro ſacrificare.
Loci Varronis ex Mureto interpretatio.
Pontificis etymon.
q Plaut. Curcull. Ammian. l. 22. Cic. pro Mure.
r Plaut. Curc.
ſ de re ruſt.
t in Tibull.
u 3. de ling. Lat.
x 10. q. tract. 27.
y in Iob. c. 1. v. 3.
z 2. de re rit. Eccl. c. 3. & 41.
a in notis ad diem 9. Apr.
b Luc. 22. 19. 1. Cor. 11. 24.
c Supra c. 3.
d 2. Cor. 5. 21.
e 1. Cor. 9. 13.
f Luc. 2. 27.
g Lev. 5. 18.
h 3. Reg. 18. 23.
i Ex. 46. 6. 25.
K Num. 9. 2. 8. 29.
l Gen. 12. 5.
m Iob. 1. 5.
Agere, idem quod ſacrificare.
u Plut. in Numa & in Coriol. & alii. Apud. Briſſ. in format. 1. p. 14. & 17.
o ibid.
p Luc. 23. 41.
Χίμαρος.
q c. 4. 23. c. 9. 3. 15. c. 10. 16. c. 16. 6. 7. 15. 18. 20. 21. 27. c. 23. 19.
Χείμαρρος.
r c. 7. 16. 7. & alibi eod. libro ſæpe.
ſ lib. 2. 29. 21. 23.
t lib. 1. 5. 17. c. 8. 35.
u c. 6. 7.

Verſ. 16.) Venite, audite, & narrabo, omnes qui timetis Deum, quanta fecit animæ meæ.

REdit ad provocationem, & invitationem priùs non ſemel poſitam, quam reditum, & mutationem converſionemque orationis indicari per diapſalma Hilarius exiſtimat. Quidquid de hoc ſit, quod alibi oſtendi perpetuum non eſſe, quos antea invitavit ad videndum & celebrandum terribilia opera Dei, Deumque ipſum *terribilem in conſiliis ſuper filios hominum*, hoc eſt, in cura & providentia de hominibus, nunc exemplo præit, atque demonſtrat in ſeipſo ejuſdem curæ ac providentiæ effectum. Alloquitur porrò illos, qui DEUM timent, quaſi jam perſuaſos DEI terribilia eſſe opera, Deumque terribilem, & omni veneratione obſervantiaque dignum. Jubet ne mirentur, ſi tam multa offerre ſe dixerit DEO velle, & ut audiant quanta in eum Deus beneficia contulerit, quoque pacto celeriter exaudierit videlicet abhorrentem ab omni peccato, & iniquitate ac ipſum ſemper & in adverſis, non B minus quàm in proſperis laudantem. Verùm hoc ſequentibus verſibus continetur. Vult ut hinc diſcant alii petere ſimilia his quæ acceperit ipſe, ſpemque in DEO locare, ſicut fecit ipſe. Etſi verò unus hic loquitur, & alios ad audiendum excitat, non ſequitur unum pro ſe tantùm loqui, ut Agellius argumentatur, non pro populo univerſo, aut univerſum populum ipſum. Poteſt populus bene multus alios populos invitare, ſcilicet Hebræus in captivitate alios ejuſdem gentis ſuæ, qui remanſerant in patria, vel etiam quoſcumque per orbem, qui verum DEUM colerent, quamvis non Hebræo ritu: & myſticè Chriſtianus populus omnes infideles & alienos a vera religione. Apoſtolos Athanaſius interpretatus Salvatoris mirantes miracula, quæ is omnium noſtrum animabus largitus eſt.

Venite, audite.) Alia Pſalteria, & Hilarius, Arnobius, Caſſiodorus inſerunt (*&*) & Pſalterium Romanum (*me*) in fine. Omittit etiam primum verbum Apollinarius, metri fortaſſis cauſſa, quum alioqui habet ἐπέγρετε. *Audite* hìc dicit, ſuprà *x*, *videte*, quia ibi de C magis communibus, & expoſitis omnium quaſi oculis ac intelligentiæ, loquebatur operibus DEI, nunc de magis particularibus ac nondum factis, ſed futuris, quæ non niſi alio narrante cognoſci poſſent. Placet Hugonis Tropologia, ut *venire* ſit per fidem; *audire*, per obedientiam. *Accedentem ad DEUM oportet credere y*, nimirum, credendo accedere. *Appropinqua, ut audias*, ait Eccleſiaſticus *z*, & Joſue *a*. *Accedite huc, & audite verbum Domini*, & Moſes *b*. *Qui appropinquant pedibus ejus, accipient de doctrina illius*. Et iterum David noſter *c*: *Venite filii, audite me*. Ayguanus reſpiciens ad invitatorium Matutinalis officii, diſtinguit varia quaſi cantorum invitatoria dicentium, *Venite*: voluptuoſorum *d*, malitioſorum *e*, ſuperbiorum *f*, bonorum *g*, quod qui admittunt, audituri erunt; *Venite benedicti*, &c. *h*.

Et narrabo.) Addit Pſalt. Romanum, & Gallicanum, & Caſſiod., Hilariuſque, *vobis*. Hic verò, & pſalter. Gallicanum, *Enarrabo*. Eſt hyperbaton, ſic evolvendum, *Venite, audite omnes qui timetis Deum &* D *narrabo*, &c. *Narrandi* verbum διηγήσασθαι & ספר *ſapper* diſtinctam commemorationem ſignificat, & accuratam enumerationem, qua uti ſolent, qui grati animi cauſſa, vel; ut alios inſtituant res recenſendo ſuas. Simplicitatem notat Hugo in proponendis abſque argumentis divinis judiciis, beneficiis, myſteriis. Horum certè reddi exactè ratio nequit, quamvis quibuſdam rationum adminiculis illuſtrari & confirmari poſſint.

Omnes qui timetis Deum.) Caſſiodorus, *Dominum*. Per *timentes Deum i*, aliàs docui: proſelytos à nonnullis intelligi. Poſſemus & hìc cum illis intelligere illos etiam, qui ex Gentilibus accedere velint ad Eccleſiam ſi myſticum ſectemus ſenſum, & in lege naturæ ita per DEI gratiam vivant, ut ad magis explicitam fidem ſint magis diſpoſiti. Et notio pro proſelytis ex adjunctis attendetur, & eorum ratione vera eſt. Alioqui non videtur ubique ad illos reſtringenda, ut, *Timentes* K *Dominum glorificant*. *Qui* l, *timetis eum laudate eum*. *Votam*, *mea reddam in conſpectu timentium eum*. *Non eſt* n *inopia timentibus eum*. *Quam* o, *magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus te*. *Immittet*

Senſus loci.
Agelli argumentatio
x verſ. 5.
Tropologia
y Hebr. 11. 6.
z cap. 4. 14.
a cap. 3. 9.
a Deut. 33. 3.
c Pſ. 33. 10.
d Sap. 1. 6.
e Ier. 18. 18.
f Gen. 11. 3.
g Pſ. 94. 1.
h Mat. 25. 34.
i Act. 2. 10.
Myſticus ſenſus.
K Pſ. 4. 4.
l Pſ. 21. 24.
m ibid. 26.
n Pſ. 33. 10.
o Pſ. 30. 20.

mittet a, Angelus Domini in circuitu timentium eum. A *Dediſti* b, *hæreditatem timentibus nomen tuum.* *Prope* c, *timentes eum, ſalutare ipſius.* *Particeps* d, *ego ſum omnium timentium te.* *Corroboravit* e, *miſericordiam ſuam ſuper timentes ſe.* *Miſericordia Domini ab æterno, & uſque in æternum ſuper* f, *timentes eum.* *Eſcam* g, *dedit timentibus ſe.* *Convertantur* h, *mihi timentes te.* *Beati* i, *omnes qui timent Dominum.* *Voluntatem k, timentium ſe faciet.* *Beneplacitum* l, *eſt Domino ſuper timentes eum.* His locis, ut alios aliis ex libris prætercam, alii præter proſelytos intelliguntur, nec Hebræi dumtaxat, ſed ubivis gentium colentis DEUM, atque timentium Deum eadem nunc acceptio.

Quanta fecit animæ meæ.) Alii. *quæ*. Valet, אשר *aſcer*, *quæ*: ſimul etiam *quæcumq; quotcumq*; quod etiam *quanta* ſignificat. Ardens amore, & memori gerens amatorem beneficum mente, apud omnes exponere ſigillatim beneficia illius geſtit, nec narrandi finem ullum reperit. Confirmat hujus loci teſtimonio Thomas *m*, paralytici factum nuntiantis Judæis ſe à JESU ſanatum fuiſſe *n*, ut manifeſtaret, inquit, Chriſti virtutem ad B ſanandum. Cauſſam præterea dat Cyrillus *o*; ut medicum indicaret, ſi quis fortè ſanitate indiguiſſet. Chryſoſtomus *p*, ut tamquam gratus, auctorem beneficii profiteretur. Non fuit piger, ait Auguſtinus *q*, in evangelizando quem viderant. Chriſtus quandoque exigebat *r*, interdum vetabat *ſ*, evulgationem ſuorum miraculorum, quibus curabat. Cuidam à quo exegit, dixit *t*, *Vade in domum tuam ad tuos, & annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, & miſertus ſit tui. Ille mox abiit, & cæpit prædicare in Dechapoli, quanta ſibi feciſſet Jeſus* u. Diſcrimen horum juſſorum alibi aſſignavit. Quæ *feciſſe* intelligat Deum *animæ ſuæ*. Hilarius explicat jam priùs dicta, quòd poſuiſſet eam in vitam, quòd induxiſſet in refrigerium, quòd introitura eſſet in holocauſtis domum Dei. Vult Auguſtinus, & alii, quæ ſequuntur eſſe illa, quæ vellet animæ ſuæ facta narrare. Ejuſdem Auguſtini ſalubre monitum non inanibus narrandis rebus teri tempus debere, quantum pateat terra, quantùm diſtendatur cœlum, quot ſint ſidera, quæ vices Solis & Lunæ, & alia, quæ qui multum curioſè quæſierunt, creatorem ignorarunt. Diſſerui alio *x*, loco de commodis piæ narrationis earum etiam rerum, quæ à nobis ipſis, & à noſtris geruntur, ſed per gratiam DEI, cumque ea moderatione, quæ timentes Deum decet, non narrantes minus quàm audientes. In Hebræo verbo עשה *hhaſah*, alluſio videtur ad illud præcedentis verſus: *Offeram tibi boves cum hircis*; ubi erat, עשה *hheſeh*, ποιήσω, *faciam*.

a Pſal. 33. 8.
b Pſal. 60. 6.
c Pſal. 84. 10.
d Pſal. 118. 63.
e Pſ. 102. 11.
f ibid. 17.
g Pſ. 110. 5.
h Pſ. 118. 79.
i Pſal. 127. 1.
k Pſ. 144. 19.
l Pſ. 146. 11.
m in Ioan. cap. 5. lect. 2.
n Ioan. 5. 15.
o 2. in Ioan. cap. 38.
p Hom. 37.
q tract. 17.
r Marc. 5. 19.
ſ cap. 1. 44. & 5. 43.
t cap. 5. 19.
u verſ. 20.
Salubre Auguſtini monitum, de non terendo tempore inanibus rebus narrandis.
x Act. 14. 16. cap. 15. 12. & 21. 19.

Verſ. 17.) Ad ipſum ore meo clamavi, & exaltavi ſub lingua mea.

Verſ. 18.) Iniquitatem ſi aſpexi in corde meo, non exaudiet Dominus.

Verſ. 19.) Propterea exaudivit Deus, & attendit voci deprecationis meæ. D

HÆC videtur ſuma tantarum illarum rerum, quas *anima ſua* dixerat Deum *feciſſe*, quum ſe diffideret parem eſſe poſſe tam multis recenſendis. Quum ore clamarem ad Deum flagitans opem, interq; clamandum lingua illum celebrarem, proteſtando ab eo uno expectandam ſalutem, ita ut mihi malè conſcius non eſſem, nec prava eum precarer intentione, ſenſi exauditum me ab ipſo, & votis meis annuiſſe, quòd profectò non ſenſiſſem, nec expertus eſſem, ſi animum ad iniquitate applicuiſſem. Vult Auguſtinus beneficium indicari gratiæ Dei, ut verus præponatur & invocetur Deus, non idola. Hugo vocat gratiam orandi, qui appellatur *ſpiritus precum* y. Bruno Carthuſianus, *puritatem innocentiæ*.

Ad ipſum ore meo invocavi.) Hieronymus, *ipſum ore meo invocavi*. Sed editio noſtra rectiùs exprimit præpoſitionem אל *el*, & πρὸς. Pleonaſmus eſt: *ore clamare*, ſicut & *voce z*, & *gutture* a. Quamquam clamor quoque quidam ſit affectus, & animi & cordis *b*, ſicut Moſis *c*. Sed hanc dicendi formulam expendi aliàs. *Non vox, ſed votum clamat in ore DEI.*

Et exaltavi ſub lingua mea.) Aliquot codices habent, *& exaltavi*, ut Beda meminit, ſicque legit Haimo, Bruno Carthuſianus, Hugo, Ruffinus, Remigius. Richelius, Rudolphus Pampolitanus, Turrecremata, Rainerius, & alii, nec non, præter enarratores, Gregorius *d*, & quod miror, etiam Lyranus. Reprehendit id meritò Trevetus: nam Hebr. eſt רומם *romam*, Græcè, ὕψωσα. Quare fruſtra exponunt de lætitia ſpirituali. Occurrerunt jam priùs non ſemel ſimiles permutationes verborum *exaltandi & exultandi*, ut poneretur unum pro alio. Ex Hebræo meliùs verteretur, *& exaltatus* eſt (nimirum Deus) *ſub lingua mea*: nam hoc valet ורומם *veromam*. Legerunt fortè alii omiſſa conjungente littera (ו) *vau*, cum (א) *aleph* in futuro ארומם *aromem*, quod pro præterito ponitur, vel רומם *romam*, ſive רומם *romem*, (quia permutantur puncta iſta) activè ſumpſerunt, *exaltans*, ſcilicet fui, *eum ſub lingua mea*: quod eſt, exaltavit. Hieronymus legit, *in lin*-B*gua*: quamvis תחת *thachath*, propriè ſignificat, *ſub*. Chaldaicè, *laus ejus ſub lingua mea*, לשני חשבחתה תחות *thuſbacheth thechoth liſciani*. Euthymius & Nicephorus obſervant, ὑπὸ τὴν γλῶσσάν μου, *ſub linguam*, idem eſſe ac ἐν τῇ γλώσσῃ, *in lingua*, ſicut ait Euthymius, illud, *ſub lingua ejus labor, & dolor* e, & *f*, *venenum aſpidum ſub labiis eorum*, adde *g*, *mel & lac ſub lingua tua*, i. e. in lingua, in labiis. Exponit idem Euthymius *exaltaſſe linguam*; Nicephorus, *vocem*. Multò melior ſenſus, ut dicatur exaltaſſe ſub lingua, vel in lingua, DEUM, ſive *ſub lingua* mavis intelligere in corde, in occultis, intra *cubiculum* h, quodam tacitæ voluntatis eloquio, omni cordis puritate, ut Hilarius, & paſſim alii Latini loquuntur; eſt namque ſub lingua fibra protendens ad cor: ſive ſubmiſſiùs, ac voce preſſiore: quaſi præ doloris acerbitate continuare clamorem non poſſet: vulgò dicimus, *parlar ſotto voce*: ſive, ut ſignificet, abundaſſe, ac in promtu habuiſſe verba, quibus exaltaret Deum, ſicut è contrario os improbi cujuſpiam dicitur *maledictione plenum*, & ut antè retuli, *ſub lin*-C*gua ejus labor eſſe*, & dolor. Credo Euthymium ad Symmachum aluſiſſe, qui ſic tranſtulit, τῷ στόματί μου ἐπεκαλεσάμην, καὶ ὑψώθη παραχρῆμα ἡ γλῶσσά μου, quod explicat Theodoretus, ſtatim ut obtuli preces, accepi quod petebam, & lætitia repletus ad Euchariſticum, ſeu gratiarum actionis hymnum linguam movi.

Iniquitatem ſi aſpexi in corde meo, non exaudiet Dominus.) Hieronymus, *ſi vidi*. Pſalterium Romanum, & Gallicanum, & Caſſiodorus, ac Hilarius, item Gregorius *i*, *ſi conſpexi*. Auguſtinus, *reſpexi*, *aſpexi*, *conſpexi*. Hilarius, *injuſtitiam*. Pſalterium, *non exaudiet me*. Hilarius, Caſſiodorus, Arnobius, Pſalterium Romanum, *DEUS*. Caſſiorus, & Arnobius, præterea Gregorius, *non exaudiat*: quomodo etiam Lxx. μὴ εἰσακουσάτω, & Symmachus eodem pacto, vel, μὴ εἰσακούσῃ. Affirmat Agellius ita præterea in Pſalterio Romano legi. Equidem contrarium deprehendo, niſi alio ipſe codice uſus eſt ab iis diverſo, qui proſtant. In ceteris par-D vum eſt momentum: verbi *exaudiendi* differentia mutat ſenſum. Nam ſi legamus, *non exaudiat*, imprecatio erit, ne Deus, ſive Dominus, exaudiat, ſed orans divinæ ſit exors benignitatis, ut exponit Theodoretus, de populo, qui imploret liberationem à ſervitute, atque redditum in patriam, ſi nimirum fuerit intentus ad maleficia, & animo addictus ad injurias inferendas. Pro ἀδικίαν, reddit Apollinarius, ἀθέσμων ὕβριν, *iniquam contumeliam injuriamvè*: vel etiam; ſi adhæſerit impietati falſæquæ religioni, quæ vigebat in Babylone, à qua, verbi gratia, tres pueri cum Daniele tantopere abhorruerunt. Scio, & monui non ſemel uſurpari futura pro imperativis, & verum eſt hujuſmodi imprecationes eſſe in uſu, quod Pſalmo 7. *k*, vidimus, (ubi ſicut & hìc non bene interpretatur Auctor operis imprefecti *l*, nimiam Davidis de ſua juſtitia confidentiam) & ita quoque Græci declarant, & ex Latinis Arnobius, indicant vero etiam Caſſiodorus, & Bruno Herbipolenſis, de recentioribus, Bredembachius & Agellius. Placet magis tamen ſententia communior, ſimpliciorque, ut indicetur, DEUM non ſolere peccatorem exaudire, & ut πνευματικῶς exponatur hic locus

Senſus loci.
y Zac. 12. 10
z Pſal. 3. 5. Pſal. 76. 2. Pſal. 141. 2.
a Pſal. 113. 7.
b Pſ. 118. 145.
c Exod. 14. 15.
d in 1. Reg. cap. 13.
Sub lingua, pro in lingua.
e Pſ. 9. 28. & 139. 4.
f Pſal. 13. 3.
g Cant. 4. 11.
h Matt. 6. 6.
i 22 Mor. c 2.
K ver. 4. & ſeq.
l hom. 1.

cum Titelmano, Janſenio, Vatablo, Genebrardo, Bredembachio, Placido, & aliis, ſi conſcius fuiſſem peccati, minimè id ſtudens pœnitentia delere, non exaudiſſet DEUS, aut non exaudiet ſi talis fuero. Cæcus à nativitate, quem curavit Chriſtus, generaliter atque liberè pronuntiavit *a*: *Scimus, quia peccatores Deus non audit, ſed ſi quis DEI cultor eſt, & voluntatem ejus facit, hunc exaudit.* Origenes *b*, & Auguſtinus *c*, ſequunt pronuntiatam ſententiam falſam à nondum illuminato per fidem. Leontius, Euthymius, Theophylactus *d*, locutum volunt de miraculis, quæ faciat quis in confirmationem innocentiæ, & ſanctitatis ſuæ. Addit Toletus *e*, peccatorem ſimplici oratione ſua non impetrare miraculum abſque ullo ſigno Chriſti, aut Eccleſiæ, per quod comprobetur veritas illorum, & ſanctitas, & virtus: Chriſtum ſolo verbo ſuo, vel facto proprio, vel oratione ſimplici, edidiſſe miracula. Idem judicium de verbis illis alii nonnullorum Phariſæorum *f*, *Non poteſt homo peccator hæc ſigna facere*: & Nicodemi *g*: *Nemo poteſt hæc ſigna facere, quæ tu facis, niſi fuerit Deus cum eo.*

a Joan. 9. 31. b Tom. 5. in Ev. c Tract. 44. Joan. & 2. contr. Epiſt. Parm. cap. 8. d in ſ. an. c. 9. e ib. Anno. 9. f Joan. 9. 16. g cap. 3. 2.

Peccator quomodo exaudiatur.

Univerſè loquendo conſtat peccatorem depoſita peccandi voluntate, nec petentem, quæ ad peccatum ſpectant, (quod eſt, *iniquitatem aſpicere in corde ſuo*) ſed ad ſalutem animæ præſertim aut corporis, etiam exaudiri poſſe: præterea quandoque dum induit Eccleſiæ perſonam, utiturque precationibus ejus: ad hæc ob ſacrificii dignitatem: propter fidem, atque devotionem eorum pro quibus orat; vel merita, & interceſſionem Sanctorum: vel fidei propriæ firmitatem, vel quia confert valde quod petit ad commune bonum, & gloriam DEI. At quibus tandem quumque peccator oret modis, verum etiam eſt numquam exaudiri peccatorem ex dignitate ſuæ perſonæ, aut meriti, ſed ex Dei gratia, miſericordia, benignitate. Lege B. Thomam *h*. Navigans cum ſceleratis Bias qui orta tempeſtate, Deorum implorabant opem; *Silete*, ait, *ne vos hìc illi navigare ſentiant* *i*. *Nos peccavimus*, inquit querulus Jeremias *k*, *idcirco tu inexorabilis es*. Videlicet intelligit quorum ſcripta veluti ſunt peccata *ungue adamantino* l, & obſtinati ſunt quorum quia *manus plenæ ſanguine* m, indignæ ſunt ut exaudiantur. Alioqui, cur juberemur orare *n*, *dimitti nobis debita peccatorum?* quomodo exauditi eſſent Publicanus *o*, & Magdalena *p*, quare in Litania ſolemniter precamur, peccatores, te rogamus, audi nos? Exaudit Deus *plagam cordis ſui cognoſcentes* q. Refellit Auguſtinus *r*, argumentantes hinc Donatiſtas, non valere collatum ab hæreticis Baptiſmum, ideò enim valere ſi conſuetam adhibeant Eccleſiæ formam, quia ſic nihil de ſuo conferunt, nec opus id ipſorum eſt, ſed Chriſti, ſicut quum mali nomine JESU invocato, vel per ſignum Crucis edunt miracula, quæ pariter non ſunt illorum. In eo aliquando Cyprianus *ſ*, errore quum eſſet, ſimili utebatur argumento.

Numquam exauditur peccator ob dignitatem ſuæ perſonæ, ſed ex Dei gratia, benignitate, miſericordia.

h 2. 2. q. 83. a 16. Biantis ad ſceleratos cum quibus navigabat, egregium apophthegma. i Laertius. k Thr. 3. 42. l cap. 17. 1. m Eſa. 1. 15. n Matth. 6. 12. o Luc. 18. 13. p cap. 7. 48. q 3. Reg. 8. 38. r 5. cont. Donat. cap. 20. Donatiſtar. argumentatio, non valere collatũ ab hæreticis baptiſmum refutata. ſ Epiſt. 64. & 80.

De oratione hìc propriè ſermo eſt, nec habet difficultatem quod aſſeritur, *aſpicientem iniquitatem in corde ſuo*, non exaudiri orationem, ſi rem iniquam poſtulet, quia *fit ei oratio in peccatum* t, (nam ſi præſtat Deus quod petitur malum, non exaudit, ſed punit,) & *qui declinat aures ſuas, ne audiat legem* u, *oratio ejus erit execrabilis*, & qui vocantem non audit Deum, quum invocat, ſæpius *non exaudiet illum Deus* x: & *ſi cor noſtrum non reprehendit nos, fiduciam habemus ad Deum, quidquid petierimus, accepturos ab eo, quoniam mandata ejus cuſtodimus, & ea quæ ſunt placita coram eo facimus* y. In hujus poſtremi loci commentario noſtro, leget qui volet, quæ ad rem præſentem faciunt. Adde ex Job z: *Si iniquitatem, quæ eſt in manu tua abſtuleris à te, & non manſerit in tabernaculo tuo injuſtitia, tunc levare poteris faciem tuam abſq; macula*, &c. Ubi apponitur diſcrimen inter *innocentem*, & *impium*, *levare* verò *faciem* Gregorius *a*, exponit de oratione, afferens utrumque modò citatum locum ex Joanne & ex Proverbiis.

t Pſal. 108. 7. S. Deus præſtat quod petitur malum, non exaudit ſed punit. u Prov. 28. 9. x cap. 1. 28. y 1. Joan. 3. 21. c. 22. z c. 11. 14. 15. a 10. Mor. c. 17.

Craſſior adhuc error Judæorum obſervatus Ab Agellio, iniquitatem, & peccata, quæ *aſpicias in corde*, cordeque tantum & intus admittas, denique non externa, ſed interna, non exaudiri à Deo, h. e. non curari, non puniri. Confutavit Chriſtus quum damnavit eum, *qui viderat mulierem ad concupiſcendum*, quòd *jam in corde mœchatus eum* cenſeretur *b*, & jam in Decalogo vetita fuerat concupiſcentia *c*. Poſtremò de orationis exauditione, non de iniquitatis ſermonem eſſe demonſtrant proximè ſequentia: *propterea exaudivit Deus, & attendit voci deprecationis meæ*. Ceterùm exiſtimo potiſſimùm *iniquitatis* hìc vocem ſumi, pro ea qua læduntur alii, & *quum malum vir fratri ſuo cogitat in corde ſuo* d. Nihil ita impedit, ne exaudiatis. Chriſtus negavit DEO placere ſacrificium abſque *reconciliatione cum fratre* e, & *magis miſericordiam velle* dixit *quàm ſacrificium* f, & ſub mortem adeò enixè charitatem commendavit g, ne diſcipuli denegarent eam poſtea occiſoribus ipſius, omni ſupra mortales omnes odio digniſſimis, nec iis mala quæque imprecarentur, ut illi antea duo in Samaritanos inhoſpitales in Chriſtum *h*, & Chromatio teſte *i*, qui docet hìc Davidem Evangelici præcepti per Spiritum S. non ignarum eſſe. Repudiatus eſt Cain *k*, quia iram retinebat adverſus fratrem, & miratur auctor Eccleſiaſtici *l*, *hominem qui homini reſervet iram* à DEO quærere miſericordiam.

Craſſus Judæorum error de peccatis corde tantum admiſſis.

b Marc. 5. 28. c Exod. 20. 17. d Zach. 7. 10. Quid ſuper omnia impedit, ne exaudiamur à DEO in precibus. e Mat. 5. 24. f cap. 9. 13. g Joa. 13. 34. h Luc. 9. 54. i in Matth. k Gen. 4. 5. l cap. 28. 3.

Iniquitatem ſi aſpexi in corde meo.) Supereſt dumtaxat, ut vim phraſis obſervemus, quum de re jam ſit dictum ſatis. Aliud eſt, inquit Gregorius *m*, videre per judicium; aliud, per appetitum. Videlicet tamquam judex iniquitatem ſuam David cognoſcebat, & peccatum contra ſe, ſive coram ſe, ac velut è regione oppoſitum adverſarium, quem odiſſent, atque perſequeretur, habebat, ut Pſalmo 50. *n*, docuimus, nunc negat *aſpexiſſe in corde*, ut appeteret, & delectaretur: non modò injuſtitiam re non efficiebat, inquit Hilarius, ſed nec corde concipiebat, nullumque vitium iniquæ ſuæ voluntatis (vitium grave) in corde ſuo contuebatur. Non diligebat, ait Auguſtinus, nec acceptabat: dicens, *reſpectum* pro dilectione quotidiano ſermone poni, ut quum dicimus quòd Deus *reſpexit nos*, ideſt, dilexit: & volentes, ut quis miſereatur noſtri, rogamus, ut *reſpiciat nos*, hoc eſt, diligat, attendat, miſereatur. Ludit Auguſtinus in *reſpiciendi* verbo, quamvis uſurpet etiam verbum *conſpiciendi*, ut iniquitatem, quæ ſubinde ſuggeritur, non reſpicias, ideſt, non retrò aſpicias, reddens te ſic *ineptum regno Dei* o: ſed *quæ retrò ſunt obliviſcaris* p. Solemus quæ amamus præ oculis ponere, ut nos iis delectemus. Ita exiſtimant intelligi Deum dici *vidiſſe* quæ creavit *q*, ut ſignificetur delectatus operibus ſuis: & quidam *ſcandalum iniquitatis ſuæ ſtatuiſſe contra faciem ſuam* r, quia habere volebant ante mentis oculos ut inde perciperent voluptatem. Ex oppoſito *non videre*, vel *avertere faciem* ſcripturæ uſurpant, ut iram, indignationem, triſtitiam ſignificent. Prioribus Pſalmis occurrerunt exempla non pauca. Et præterea tamen *ponit Deus iniquitates noſtras in conſpectu ſuo* ſ, dum vult punire; *avertit faciem à peccatis* t, quando decrevit miſereri.

m 22. Mora. cap. 3. n verſ. 5. Reſpectus pro dilectione reſpicere, pro diligere. o Luc. 9. 62. p Phil. 3. 13. Deum vidiſſe quæ creavit, quid ſit. q Gen. 1. 4. 10. 31. r Ezec. 14. 3. Non videre, avertere faciem quid ſit. ſ Pſ. 89. 15. t Pſ. 50. 11.

Propterea exaudivit Deus.) Græcè eſt pronomen (μου) & in duobus aliis Latinis Pſalteriis, apudque Hilarium Auguſtinum, Arnobium, Caſſiodorum, Bedam, Haimonem, Hieronymum, qui nomen, inquam, præfert Hieronymi. Nam verus Hieronymus non in ſua tantùm verſione omiſit, ſed monuit quoque *u*, ſuperfluum eſſe, affirmat verò David ex eo quòd Deus eum exaudierit, liberando nimirum ipſum, aut alios in ſua perſona, ab ærumnis, probabilem conjecturam eſſe, quòd non *aſpexerit iniquitatem in corde ſuo* illam approbando, & volendo. *Quod non mentiar*, inquit, explanans Theodoretus, & Baſilius, *opera ipſa teſtantur*, ὅτι καὶ οὐ ψεύδομαι, τῷ πράγματι μαρτυρεῖ.

u Epiſt. 153.

Et attendit voci deprecationis meæ.) Pſalterium Romanum, *intendit*. Gallicanum, *intendit voci orationis meæ*, ſicut & Hilarius, Auguſtinus, Caſſiodorus. In Pſalmo 5. *x*, *intende voci orationis meæ*. Eadem Græca phraſis Hebræa dicitur, niſi quod ibi eſt שַׁוְעִי *ſciauhbi*, *clamoris mei*, hìc תְּפִלָּתִי *thephillathi*, *orationis*, aut *deprecationis meæ*. Exauditionem refert Hugo ad conceſſionem bonorum, hoc poſterius membrum ad remotionem malorum. Videntur ſynonyma.

x verſ. 3.

Verſ. 20.

Verſ. 20.) Benedictus DEUS, qui non amovit orationem meam, & miſericordiam ſuam à me.

Senſus loci.

GRatiarum actione clauſulam imponit Pſalmo, quod non repulerit DEUS fuſas pro auxilio præces, nec retraxerit benignitatem ſuam, laude dignum affirmans, & à ſe laudatum pronuntians. Intelligit autem de perſeverante oratione, quæ miſericordiæ munus eſt, merceturque alia ejuſdem dona, & perſeverantiam, pro qua orandum, ut Auguſtinus monet. Magnus hic ac prope infinitus theſaurus, ut *quidquid orans petas, accipias a*, ſi quod petis, juſtum ſit ac bonum. Irati DEI maximum indicium, atque iniquitatis tuæ argumentum, quum *tranſire ad eum oratio non poteſt oppoſita* b, veluti *nube*: & Deus *quum clamaveris, & rogaveris, excludat orationem tuam* c. *Excludere* eſt שָׂתַם *ſchiatham*, *occludere*, *obturare*, δ' ἐφράττειν *ſepire*, ne poſſit foras prodere. *Iniquitates noſtræ dividunt inter nos, & Deum noſtrum, & peccata noſtra abſcondunt faciem ejus à nobis ne exaudiat* d. Caverat quoque Deus, ne *oraret* Jeremias *e*, *pro populo*, nec orando, *obſiſteret ſibi*, quum decreviſſet *non exaudire*. Graviſſimum item Dei ſupplicium non inveniri qui *obſiſtat ei*, de quo ipſemet DEUS queritur aliquoties *f*, nec non Eſaias *g*, ſi minetur tantùm, excitat ſimul Deus, qui fiducia magna deprecentur, & interpellent *gemitibus inenarrabilibus* h, & ipſimet DEO reſiſtant *i*, ita ut is etiam cedens quodammodo de ſibi illata vi conqueratur *k*, legendi Hieronymus *l*, & Chryſoſtomus *m*. Hic ait ad deterrendum populum prohibuiſſe Deum, ne oraret Jeremias pro illo, non quod eum ceſſare vellet ab oratione. Nec pro ſorore Moſes *n*, nec Samuel exauditus eſt pro Saule *o*, nec Antiochus pro ſe *p*. Egimus hac de re tractantes de *peccato ad mortem*, *pro quo* Joannes *q*, *non dicit ut roget quis*. Quum vult Deus ignoſcere, aut quidpiam aliud concedere, priùs impertit fiduciam deprecandi, ut Ambroſius docet *r*, & *ut quis poſtulet*, credens, *in fide nihil hæſitans* ſ, & *ſemper* t, i. e. perſeveranter.

Perſeverans oratio miſericordiæ munus. a Marc. 11. 24. Maximum iniquitatis noſtræ argumentum & irati DEI indicium, quum tranſire ad Deũ oratio non poteſt. b Thren. 3. 44. c verſ. 8. d Eſa. 59. 2. e Jer. 7. 16. c. 11. 14. c. 14. 11. Graviſſimũ à Deo ſupplicium nõ inveniri qui obſiſtat ei. f Eſa. 47. 3. c. 57. 17. Ezec. 22. 30. g c. 64. 7. h Rom 8. 26. i Exod. 10. 4. k Exod. 32. 10. & ſeq. Sap. 18. 24. l in c. 11. & 14. Jerem. m Hom 14. in p. ad Roma. & hom. 2. in 1. ad Theſſ. & Homil. 5. in Matth.

Benedictus Deus.) Quid hoc ſibi velit, & *Deum benedici* à nobis, quid ſit, alibi docui. Alii habent, *Dominus*, ut Pſalterium Romanum, & Caſſiodorus. Videtur autem Auguſtinus addere, *meus*.

Qui non amovit orationem meam.) In Pſalterio Romano, & apud Hilarium, Auguſtinum, Caſſiodorum, *deprecationem*. Non amovere, auferre repellere, rejicere, ſpernere, deſpicere orationem, ſive deprecationem, eſt exaudire, & acceptare. Sic in Pſalmo 21. *u*: *Non ſprevit, neque deſpexit deprecationem pauperis, nec avertit faciem ſuam à me, & quum clamarem ad eum, exaudivit me*. In 54. *x*: *Exaudi Deus orationem meam, & ne deſpexeris deprecationem meam, intende mihi, & exaudi* me. In 101. *y*: *Reſpexit in orationem humilium, & non ſprevit precem eorum*. In 87. *z*: *Ut quid Domine repellis orationem meam, avertis faciem tuam à me?* R. Eſa. Tranenſ. & Vatablus, volunt ſuppleri hoc loco (qui non amovit orationem meam à conſpectu ſuo) cui favent quæ nunc dixi. Alter ſenſus videtur Auguſtini, & aliorum, ut dicat ſe DEI gratia in oratione perſeveraſſe. Quo modo *amovendi* verbum jungendum erit ſimul cum oratione, & miſericordia, ut nec à ſe David amoviſſe orationem Deum ſignificet, nec miſericordiam. Numquam de manibus oratio deponenda tamquam *ſcutum* a, militantibus nobis militiam iſtam *b*. Modos tradit Hugo, quibus amoveatur oratio. Tu conſule.

n Nu. 12. 14. o 1. Reg. 26. 1. p 2. Mac 5. 1. Quum vult Deus ignoſcere, priùs impertit fiduciam deprecandi. q 1. Ep. 5. 16. r in Pſalm. 37. ſ Jac. 1. 6. t Luc. 18. 1. 1. Theſſ. 6. 17. u verſ 25. x verſ. 23. y verſ. 18. z verſ. 15. a Sap. 18. 1. b Job. 7. 1. Modi quibus amoveatur oratio.

PSALMUS
SEXAGESIMUS SEXTUS.

In finem.

1 In hymnis, Pſalmus Cantici David.
2 DEUS miſereatur noſtri, & benedicat nobis: illuminet vultum ſuum ſuper nos, & miſereatur noſtri.
3 Ut cognoſcamus in terra viam tuam: in omnibus gentibus ſalutare tuum.

4 Confiteantur tibi populi DEUS: confiteantur tibi populi omnes.
5 Lætentur & exultent gentes: quoniam judicas populos in æquitate, & Gentes in terra dirigis.
6 Confiteantur tibi populi DEUS: confiteantur tibi populi omnes: 7 Terra dedit fructum ſuum.
Benedicat nos DEUS, DEUS noſter,
8 Benedicat nos DEUS: & metuant eum omnes fines terræ.

Titulus & Argumentum.

In finem.

Verſ. 1.) In hymnis, Pſalmus Cantici David.

HUjus Tituli partes aliis in Pſalmis præcedentibus extant, & quædam etiam in ſequentibus, vel ſimul omnes in hoc tantùm. Tit. 61. habet *in hymnis*. Ibi Hieronymus vertit, *ſuper organum*. Numeri ſingularis nomen נְגִינַת *neghinath*, hoc loco quum ſit נְגִינֹת *neghinoth*, plurale, reddit; *in Pſalmis*, & reliqua interpretantur, *Canticum carminis*, מִזְמוֹר שִׁיר *mizmor ſcir*. *Pſalmos* nempe hic accipit pro Pſalterio, vel Organis. Chaldaicè, *ad laudandum, in fidium pulſatione, hymnis*, & *canticum*. Vel, *in laudem laudatoris, laudatoria, & canticum*. In emendatis Græcis omittitur nomen ᾠδῆς. Nomen *Davidis* Hebraicè non extat, ſed inde collige e Agellium miror Davidis non eſſe, quum additum fateatur à LXX. quos ipſe tanti facere ſolet. Argumentum Græci affirmant eſſe, ac Hilarius, bonaque Latinorum pars, de Incarnatione; deque Gentium vocatione. Pſalmum vocat Hilarius brevem, ſed Evangelica prædicatione abſolutum, & omnem in eo ſermonem dicit eſſe vel Prophetarum, vel Apoſtolorum, quorum alii venturum in corpore Unigenitum DEUM, alii veniſſe docuerunt. Tranſcribit eidem Hieronymus, & ideo inter alias cauſſas non Hieronymus. Saltem hoc argumentum latet ſub typo litteralis ſenſus, quem tradunt Hebræi, teſte Lyrano, Treveto, Bredembachio, Placido, de gratiarum actione pro fertilitate cujuſdam anni, quem nimirum indicant illa verba, *Terra dedit fructum ſuum*. Certè, ut ratiocinatur Janſenius, anni terrena fertilitas, aut alius temporalis exhibitus Hebræis favor, non eſt conveniens occaſio lætitiæ Gentium omnium. Athanaſius Marcellino ſuggerit ut miſericordiam à DEO poſtulans, laudet eum, canens hunc Pſalmum. Continetur hoc Pſalmo communis oratio pro omnibus, quam Ambroſius *c*, docet eſſe cum arrogantia nulla, humilitate majore, fructu uberiore. Monui Pſalmo 62. eum cum iſto recitari quotidie ad laudes ſub uno verſu, *Gloria Patri*, &c. unaque Antiphona. Gullielmus *d* Durantes in Rationali divinorum officiorum reddit cauſſam, quòd in 62. ſitis ad DEUM exprimitur, Trinitas in 66. ſicque indicatur ſitis, & deſiderium continuum ad DEUM. Deinde quia in 62. populi Gentilis mentio fit, in 66. Judaici, qui in tandem convenient in eamdem fidem. Ad hæc, quoniam primus indicat amorem DEI, ſitimque ejus, hic amorem proximi, ut cognoſcamus in omnibus Gentibus ſalutare DEI. Poſtremò, quoniam gratiam, quæ videtur in priori ſentiri, in poſteriori, ut collata declaratur. Et ad extremam gloria capitur propter miſericordiam, qua miſeria ſublevatur Adjicit numquam hos Pſalmos omitti, & 148. 149. 150. quòd ſine fide ac deſiderio Trinitatis, quæ in 62. & in 66. exprimuntur, & ſine laude DEI, quæ per alios deſignatur, numquam poſſumus eſſe Chriſtiani. Placuit ratio tertia Joanni *e* Beletho, ſecunda Hugoni à S. Victore *f*. Petrus Lombardus *g*, hoc loco notat, ei. qui tertius eſt in Laudibus, hunc adjungi Pſalmum, quia benedictio Trinitatis in illo imploratur, & in 62. ſitis, atque ariditas exponitur, in iſto Dominicæ benedictionis pluvia ad reficiendam ſitim. Si minùs cui ſatisfit, ſciat in huiuſmodi

Argumentum Pſalmi De Incarnatione deque Gentium vocatione, locus. Marcellino quãdo præſcriptus hic Pſalmus. c 1. de Abel & Cain c. 9. Hujus Pſalmi cum 62. recitatio. d lib. 5. ca. 4. num. 15. Pſalmi 148. 149. 150. cũ 62. & 66. recitatio. e de div. offic. cap. 30. f Erudit. Theol. c 3. & 2. de offic. c. 10. g Epiſt. 119 cap. 19.